

Przysłowia międzynarodowe a wielojęzyczność w dydaktyce

International proverbs and the multilingual didactic methods

Joanna Woźniak
(Poznań)

Abstract

This article deals with the concept of introducing international proverbs to the foreign language lesson. International proverbs can be a good way to improve language skills in at least two foreign languages with less effort by using the analogy between the languages. What is more the experience that the student gains by learning the first foreign language, can be used while learning the second and the next one. Moreover international proverbs, in regard of the European policy supporting multilingualism among the European citizens, help to achieve this goal.

Tematem niniejszego artykułu są przysłowia międzynarodowe w dydaktyce ukazane w kontekście wielojęzyczności. W artykule tym, w celu zobrazowania określonych zjawisk językowych, zostaną wykorzystane przykłady przysłów międzynarodowych w języku polskim, angielskim i niemieckim, choć zaznaczyć należy, iż poniższe wnioski i spostrzeżenia można przenieść również na inne kombinacje językowe. Artykuł obejmuje krótki zarys problematyki wielojęzyczności i jej istoty dla integracji europejskiej. Następnie omówione zostaną konsekwencje wspierania wielojęzyczności w dydaktyce języków obcych. W dalszej części zwrócę uwagę na istotę

przysłów międzynarodowych oraz ich wpływ na rozwój kompetencji interkulturowej i wielojęzycznej.

1. Wielojęzyczność a polityka językowa Europy

Truizmem jest stwierdzenie, iż w dobie integracji europejskiej znajomość języków obcych zyskuje na znaczeniu. Umiejętność posługiwania się zaledwie jednym językiem obcym często nie spełnia wymogów pracodawców, a także może stanowić przeszkodę w poznawaniu walorów kulturowych świata. Z tego powodu europejskie i krajowe instytucje oświatowe stawiają sobie za cel rozwój kompetencji wielojęzyczności u swoich obywateli. Przez wielojęzyczność rozumie się, najogólniej rzecz biorąc, umiejętność mówienia wieloma lub kilkoma językami (por. PWN pod hasłem: *wielojęzyczność*). Niemiecki badacz Edmondson (2004: 39) definiuje wielojęzyczność jako umiejętność komunikowania się w przynajmniej trzech językach. Według Komisji Europejskiej – coraz usilniej wspierającej rozwój wielojęzyczności w Europie – celem wielojęzyczności jest umiejętność porozumiewania się tak, aby móc realizować swój potencjał intelektualny i optymalnie wykorzystywać możliwości, jakie oferuje nowoczesna i innowacyjna Unia Europejska (por. Komisja Wspólnot Europejskich 2008: 3).

Wielojęzyczność – przez lata niedoceniana i krytykowana – w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, a w szczególności w ostatniej jego dekadzie, stała się zjawiskiem pożądanym z uwagi na ogrom zalet, które ze sobą niesie. „Skuteczna polityka wielojęzyczności może zwiększyć perspektywy życiowe obywateli, poprawić ich szanse na rynku pracy, ułatwić dostęp do usług i należnych im praw. Może ona również przyczynić się do solidarności, poprzez wzmocniony dialog międzykulturowy i spójność społeczną.” (Komisja Wspólnot Europejskich 2008: 2). Dlatego też Komisja Europejska w 2003 roku zaapelowała do państw członkowskich i wprowadziła obowiązek nauczania co najmniej dwóch języków obcych (por. Komisja Europejska 1995: 47), a także podkreśliła istotę możliwie

jak najwcześniejszej implementacji języków obcych w szkołach, a nawet przedszkolach (Komisja Europejska 1995: 49).

Istotną rolę w polityce wielojęzyczności odgrywa wybór języków, a także kolejność ich nauczania. Według Europejskiego Urzędu Statystycznego Eurostat w 2006 roku niemal we wszystkich krajach Unii Europejskiej pierwszym językiem obcym nauczany w szkołach średnich był angielski. Ponadto angielski jako oficjalny język biznesu nie tylko w Europie, ale w skali całego świata, coraz częściej w wielu częściach Europy traktowany jest raczej jako podstawowa umiejętność, a nie jako język obcy. Więcej wątpliwości rodzi wybór kolejnego języka obcego. Choć często postuluje się konieczność nauki języka państwa ościennego, to rynek pracy oraz indywidualne upodobania w znacznie większym stopniu determinują ten wybór. Z danych Forum Biznesu ds. Wielojęzyczności wynika, iż największym zainteresowaniem na rynku pracy Unii Europejskiej cieszą się, oprócz języka angielskiego, język niemiecki, francuski i rosyjski.

Źródło: Forum Biznesu ds. Wielojęzyczności

Droga do wielojęzyczności zarówno jednostki, jak i całego społeczeństwa przebiega w sposób niejednorodny. Często uwarunkowana jest sytuacją geopolityczną tej jednostki lub całego społeczeństwa.

Wielojęzycznym można stać się w naturalny sposób, dorastając w środowisku multilingwalnym. Dotyczy to najczęściej grup ludności żyjących na terenach przygranicznych lub w państwach wielonarodowościowych (por. Edmondson 2004: 39). Drugi sposób rozwijania kompetencji wielojęzyczności to systematyczna i możliwie jak najwcześniejsza nauka języków obcych w szkołach (por. Edmondson 2004: 39), co w sytuacji Polski zdaje się mieć większe znaczenie. Sposobów na rozwijanie kompetencji wielojęzyczności jest wiele, choć te najbardziej efektywne wykorzystują doświadczenie uczących się zdobyte we wcześniejszych etapach nauki języka ojczystego i języków obcych i opierają się o zasady pozytywnego transferu lingwistycznego między tymi językami. I tak jednym ze sposobów jest integrowanie międzynarodalnych elementów leksykalnych, w szczególności internacjonalizmów, które ukazują podobieństwa między tym, co już poznane a tym, co wciąż nowe, przez co wzmacniają motywację do dalszej nauki, np.:

pol.: *informacja*
 ang.: *information*
 niem.: *die Information*

Implementacja wielojęzyczności w kontekście nauki języków obcych nie powinna jednak ograniczać się jedynie do przyswajania struktur leksykalnych i gramatycznych, czy do umiejętności poprawnego posługiwania się danym językiem. Edukacja wielojęzyczna, to edukacja interkulturowa. Dlatego istotne jest, by na zajęciach uwzględniać również treści interkulturowe, obejmujące wiedzę z zakresu kultury, tradycji, zwyczajów danego państwa. Stąd też coraz częściej podkreśla się rolę zastosowania frazeologii internacjonalnej na zajęciach języków obcych. W literaturze poruszone zostały już funkcje internacjonalizmów frazeologicznych w nauce języków obcych (por. Maćkiewicz 1988, Basaj, Schatte 2006), czyli frazeologizmów o podobnej formie i treści, czy też jak pisze Maćkiewicz (1992: 147) międzynarodowych analogii frazeologicznych, np.:

pol.: *być czyjaś prawą ręką*
ang.: *to be sb's right hand*
niem.: *jds rechte Hand sein*

Niedoceniony pozostaje jak dotąd wkład przysłów międzynarodowych w rozwój wielojęzyczności, które z racji swojej analogii do internacjonalizmów frazeologicznych będę nazywać w moim referacie *internacjonalizmami paremiologicznymi*, np.:

pol.: *Nie ma róży bez kolców.*
ang.: *No rose without thorns.*
niem.: *Keine Rosen ohne Dornen.*

2. Przysłowia w dydaktyce

Korzyści wynikające ze stosowania przysłów na zajęciach języków obcych są nieocenione. Przysłowia jako mądrość narodów są bogatym źródłem treści interkulturowych. Są to ogólnie znane sekwencje o utrwalonej strukturze, wyrażające regułę lub mądrość życiową w krótkiej i zwartej formie (por. Mieder/Röhrich 1977: 2). Ponadto o przysłowiach można powiedzieć, iż są zakorzenione w tradycji ludowej, ogólnie uznawane i powtarzane, przez co łatwo je zapamiętać (por. Umorova 2005: 24). Mają najczęściej formę pełnych zdań, mogą jednak występować również w formie równoważników zdań. Ich charakterystyczną cechą jest strukturalna i leksykalna stabilność, która sprawia, iż kolejność i forma ich składników są z góry określone, a jakakolwiek zmiana w tej strukturze stawia jej przysłowiowy charakter pod znakiem zapytania. Przysłowia bardzo często bywają idiomatyczne, w następstwie czego ich znaczenie rozpatrywane jest w dwóch wymiarach: dosłownym, czyli analitycznym i przenośnym, czyli syntetycznym (por. Pernjakov 1979: 12ff.) np.:

Po pracy miły odpoczynek. /After the work is done, repose is sweet./ Nach getaner Arbeit ist gut ruhn. – przysłowie analityczne; rozumiane „wprost”

Kto chce z wilkami przestawać, musi wyć jak one./Who keeps company with a wolf, learns to howl./Bei Wölfen und Eulen lernt man heulen. – przysłowie syntetyczne; znaczenie przenośne

Kolejną cechą przysłów jest ich obrazowość. Opisują one rzeczywistość – tę abstrakcyjną, jak i tę namacalną – poprzez obrazy, które towarzyszą jej w życiu codziennym. Stąd częstymi motywami w przysłowiaach są elementy natury czy rzeczy z bezpośredniego środowiska człowieka, np.:

Bei Wölfen und Eulen lernt man heulen.
Kto chce z wilkami przestawać, musi wyć jak one.
Who keeps company with a wolf, learns to howl.

Do cech konstytutywnych przysłów zaliczyć należy również ich reproduktywność. Przysłowia są kombinacją znaków zakotwiczonych w pamięci jako całość, co sprawia, iż są one przywoływane z pamięci jak elementy leksykalne, nie są natomiast, tak jak zwykle zdania, każdorazowo formułowane i budowane od nowa (por. Burger 1998: 100). Nie wymagają również dopasowania pod względem strukturalnym i gramatycznym do kontekstu, w którym są używane (por. Burger 1998: 100).

Swoje pochodzenie przysłowia zawdzięczają w dużej mierze starożytnemu piśmiennictwu, przede wszystkim Biblii oraz greckim i rzymskim filozofom, pisarzom i poetom, ale także łacinie średniowiecznej i literaturze XVI i XVII wieku (por. Mieder/Röhrich 1977: 26). Należy jednakże podkreślić, iż piśmiennictwo antyczne, średniowieczne czy też szesnasto- i siedemnastowieczne jest jedynie pierwszym pisemnym dowodem na istnienie danego przysłowia. Ich pochodzenie jest bardzo często dużo starsze i wywodzi się głównie z ustnych przekazów ludowych. Zanim nabrały one ostatecznego kształtu ulegały licznym modyfikacjom, jak na przykład angielskie przysłowie (por. Mieder 2004: 9):

It is good to be wise before the mischief (1584)

After the business is over, every one is wise. (1666)

It is easy to be wise after the event. (1900).

Poza wymienionymi wyżej ogólnoeuropejskimi źródłami pochodzenia przysłów zwrócić należy uwagę na ogromną rolę przysłów zapożyczonych, które wskutek tłumaczeń z innych języków na stałe zagościły w kulturze danego społeczeństwa. Zapożyczenia przysłów z innych języków świadczą o istniejących podobieństwach między narodami w postrzeganiu świata, w obowiązujących normach, czy regułach współżycia społecznego. W następstwie wiernego tłumaczenia przysłów antycznych, jak i tych późniejszych powstały przysłowia międzynarodowe, czy też jak nazwałam je na wstępie internacjonalizmy paremiologiczne.

3. Internacjonalizmy paremiologiczne a nauka języków obcych

Internacjonalizmy paremiologiczne to przysłowia mające swoje analogiczne odpowiedniki w przynajmniej trzech różnych językach, przy czym języki te muszą należeć do przynajmniej dwóch różnych grup językowych (por. Lipczuk 1992: 135). Należy podkreślić, iż internacjonalizmy paremiologiczne można wyselekcjonować niemalże we wszystkich językach europejskich i znacznej części języków świata. Pokrywają się one zarówno pod względem logiczno-semantycznym, jak i pod względem formalnym (por. Bartoszewicz 1998: 12). Internacjonalizmy *paremiologiczne*, podobnie jak internacjonalizmy *frazologiczne*, przekazują podobne treści, stosują to samo słownictwo i podobne struktury syntaktyczne. Tematycznie poruszają najczęściej podobną problematykę życia społecznego, stosunków międzyludzkich, zjawisk fizycznych, świata przyrody, obowiązujących norm i innych zjawisk, np.:

Małe dzieci – mały kłopot; duże dzieci – duży kłopot. / Little children, little sorrow, big children, big sorrow. / Kleine Kinder – kleine Sorgen; große Kinder – große Sorgen.

Jedna parszywa owca całe stado zarazi. / One scabbed sheep will mar a flock. / Ein räudiges Schaf steckt die ganze Herde an.

Nikt nie może być sędzią we własnej sprawie. / No man should be judge in his own case. / Niemand kann Richter in eigener Sache sein.

życie społeczne

stosunki
międzyludzkie

obowiązujące
normy

W kontekście nauczania języków obcych internacjonalizmy paremiologiczne, stanowią doskonały materiał do pracy na lekcjach. Mimo, iż istnieją poglądy marginalizujące pozycję przysłów w języku i negujące ich istotę w nauczaniu języków obcych, należy stwierdzić, iż przysłowia są wszechobecne zarówno w języku potocznym, jak i w języku mediów, choć często występują w formie zmodyfikowanej (por. Zenderowska-Korpus 2002: 282) jako tzw. *antyprzysłowia*, które bazują na pierwotnym brzmieniu i pierwotnej strukturze przysłowia, ale zmieniają je w celu nadania wypowiedzi żartobliwego tonu lub celowe zwrócenie uwagi na pewien aspekt, np.:

*Mowa jest srebrem,
a milczenie złotem.*

*Mowa jest srebrem,
a telefon za 2 złote.*

*Don't bite the hand
that feeds you.*

*Don't bite the hand
that looks dirty.*

Irren ist menschlich.

Irren ist männlich.

Mało zbadana i słabo doceniona jest na dzień dzisiejszy istota internacjonalizmów paremiologicznych na zajęciach języka obcego i ich wkład w rozwój kompetencji językowej i interkulturowej. Nie-

liczni badacze, a w jeszcze mniejszym stopniu praktycy doceniają ich ogromny potencjał w rozwijaniu wielojęzyczności. W moim przekonaniu internacjonalizmy paremiologiczne są jednak bardzo dobrym i efektywnym materiałem pomocniczym w nauce kolejnych języków obcych, tym bardziej, iż – jak słusznie zauważył niemiecki glottodydaktyk Gerhard Neuner – na naukę kolejnych języków uczący się mają zwykle znacznie mniej czasu niż na naukę pierwszego języka obcego, stąd pożądane są wszelkiego rodzaju metody szybszego i ekonomiczniejszego uczenia się i nauczania (por. Neuner 2003: 31).

Internacjonalizmy paremiologiczne w nauczaniu języka obcego pomagają odkryć elementy własnej kultury w innych kulturach, co działa motywująco na uczących się (por. Zenderowska-Korpus 2002: 103). Ponadto ich podobieństwa w wymiarze leksykalnym, morfologicznym i syntaktycznym wpływają pozytywnie na proces zapamiętywania. Pamiętać przy tym należy, iż internacjonalizmy paremiologiczne wskutek swojej obrazowej natury i językowego podobieństwa wspierają rozwój kompetencji językowej i socjokulturowej więcej niż jednego języka obcego (por. Schatte 2006: 154). Co więcej praca z nimi jest bardzo efektywną metodą zarówno nauki kolejnego języka obcego, jak i powtarzania i ugruntowywania wiedzy i umiejętności z zakresu znajomości pierwszego języka obcego.

W dodatku internacjonalizmy paremiologiczne, podobnie jak przysłowia nieinternacjonalne, mogą funkcjonować w trakcie zajęć dydaktycznych jako ćwiczenie rozluźniające (por. Zenderowska-Korpus 2002: 338) lub jako impuls do dyskusji, bądź nawet wypracowania (Schatte 2008: 91f.). Mogą być również wykorzystywane jako przykłady funkcjonowania określonych struktur gramatycznych czy leksykalnych. Zamiast wymyślać sztuczne przykłady można posłużyć się przysłowiami i w ten sposób bez zbędnego wysiłku *upiec dwie pieczenie na jednym ogniu* – ucząc gramatyki i przysłów jednocześnie (por. Zenderowska-Korpus 2002: 343).

Jednak najważniejszą funkcją przysłów jest ich wkład w rozwój kompetencji interkulturowej. Przedstawiają one podobne dla wielu krajów i kultur obrazy świata, treści i obserwacje (por. Schatte 2008:

92). Praca z internacjonalizmami paremiologicznymi jest bardzo owocna, gdyż pozwala na odkrycie cech wspólnych między językiem i kulturą ojczystą a kilkoma innymi językami i kulturami, co znacznie poprawia wyobrażenie o tych krajach, jak również pomaga w łagodzeniu uprzedzeń i negatywnych stereotypów w odniesieniu do nich.

Warto również zwrócić uwagę, że stosowanie internacjonalizmów paremiologicznych w nauczaniu jest tym bardziej korzystne, iż wiele spośród zgromadzonych polskich, angielskich i niemieckich przysłów internacjonalnych należy do tzw. minimum przysłowiowych, a więc listy najpopularniejszych przysłów w celu ustalenia niezbędnego paremioleksykonu m.in. dla potrzeb dydaktyki języka jako obcego (por. Szpila 2002: 36). Przykładem jest przysłowie:

Gdzie kucharek sześć, tam nie ma co jeść.
Too many cooks spoil the broth.
Viele Köche verderben den Brei.

4. Podsumowanie

Reasumując warto podkreślić ogromną rolę internacjonalizmów paremiologicznych w nauce języków obcych, a w szczególności języka drugiego i kolejnych. Przysłowia te przyspieszają proces przyswajania języka, ugruntowują umiejętności i wiedzę już nabytą, a także działają motywująco na uczących się. Ponadto pomagają budować mosty między różnymi kulturami, pozwalając dostrzec wspólne elementy dla wszystkich trzech języków i kultur. Przez to wpływają pozytywnie na rozwój kompetencji interkulturowej. W kontekście wielojęzyczności przyspieszają proces przyswajania przynajmniej dwóch języków obcych i rozwijają wiedzę w zakresie znajomości własnej kultury i tradycji.

Niniejszy artykuł ma stanowić punkt wyjścia do dalszych analiz w tym kierunku, ponieważ do tej pory problem ten nie został wystarczająco zbadany. Ponadto w kontekście materiałów dydaktycznych warto zastanowić się nad uwzględnieniem przysłów internacjonal-

nych w podręcznikach do nauki języków obcych. Kolejny problem związany z wprowadzeniem przysłów międzynarodowych do materiałów dydaktycznych na zajęciach języka obcego, to odpowiednie uwrażliwienie nauczycieli. Nauczyciele znający tylko jeden język obcy nie będą w stanie wykorzystać ogromnego potencjału przysłów międzynarodowych, stąd rodzi się potrzeba wymagania od kadry nauczającej znajomości drugiego języka obcego, przynajmniej w stopniu umożliwiającym stosowanie międzynarodowych leksykalnych, frazeologicznych i paremiologicznych na zajęciach języka obcego.

Bibliografia

- Bartoszewicz, Iwona (1998): *Deutsch-polnisches Sprichwörterlexikon: eine repräsentative Auswahl*. Heidelberg: J. Groos.
- Burger, Harald (1998): *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: E. Schmidt, cop.
- Edmondson, Willis (2004): „Je pense (in three languages), done je suis (mehrsprachig)”. [w:] Bausch, Karl-Richard/Königs, Frank G./Krumm, Hans-Jürgen.: *Mehrsprachigkeit im Fokus: Arbeitspapiere der 24. Frühjahrskonferenz zur Erforschung des Fremdsprachenunterrichts*. Tübingen: Narr, cop., 39–44.
- Forum Biznesu ds. Wielojęzyczności (2008): Języki są ważne dla przedsiębiorstw. Przedsiębiorstwa osiągają lepsze wyniki dzięki znajomości języków. Zalecenia Forum Biznesu ds. Wielojęzyczności ustanowionego przez Komisję. http://ec.europa.eu/education/languages/pdf/davignon_pl.pdf [26.04.2010].
- Komisja Europejska (1995): White Paper on Education and Training. Teaching and learning. Toward the learning society. Bruksela. http://ec.europa.eu/education/languages/pdf/doc409_en.pdf [26.04.2010]
- Komisja Wspólnot Europejskich (2008): Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Wielojęzyczność: atut dla Europy i wspólne zobowiązanie. Bruksela. http://ec.europa.eu/education/languages/pdf/com/2008_0566_pl.pdf [26.04.2010].
- Lipczuk, Ryszard (1992): „Internacjonalizmy a ‘falszywi przyjaciele tłumacza’”. [w:] Maćkiewicz, Jolanta / Siatkowski, Janusz: *Kontakty*

- języka polskiego z innymi językami na tle kontaktów kulturowych (= *Język a kultura* 7). Wrocław: Wiedza o Kulturze, 135–144.
- Mieder, Wolfgang/Röhrich, Lutz (1977): *Sprichwort*. Stuttgart: Metzler.
- Mieder, Wolfgang (2004): *Proverbs: a handbook*. Westport: Greenwood Publishing Group.
- Neuner, Gerhard (2003): „Mehrsprachigkeitskonzept und Tertiärsprachen-didaktik“. [w:] Hufeisen, Britta, Neuner, Gerhard: *Mehrsprachigkeitskonzept – Tertiärsprachen – Deutsch nach Englisch*. European Centre of Foreign Languages. Strasbourg, 13–34.
- Permjakov, Grigorij L'vovic (1979): *From proverb to folk-tale: notes on the general theory of cliché*. Moskau: Nauka.
- PWN (2009): Słownik języka polskiego. Wersja elektroniczna.
- Raupach, Manfred (2003): „Zwei- und Mehrsprachigkeit“. [w:] Bausch, Karl-Richard./Christ, Herbert: *Handbuch Fremdsprachenunterricht*. Tübingen: Francke, 470–475.
- Umurova, Gulnas (2005): *Was der Volksmund in einem Sprichwort verpackt...Moderne Aspekte des Sprichwortgebrauchs – anhand von Beispielen aus dem Internet*. Bern: Lang, cop..
- Schatte, Czesława (2006): „Zu Interphraseologismen in der Mehrsprachigkeitsdidaktik“. *Studia Germanica Gedanensia* 14, 143–156.
- Schatte, Czesława (2008): „Zum Sprichwort-Minimum im Unterricht Deutsch als Fremdsprache“. [w:] Myczko, Kazimiera/Skowronek, Barbara/Zabrocki, Władysław: *Perspektywy glottodydaktyki i językoznawstwa. Tom jubileuszowy z okazji 70. urodzin Profesora Waldemara Pfeiffera*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 91–105.
- Szpila, Grzegorz (2002): „Minimum paremiologiczne języka polskiego – badanie pilotażowe.“ *Język Polski* LXXXII/1, 36–42.
- Zenderowska-Korpus, Grażyna (2002): *Form und Funktion sprachlicher Schematismen und ihre Vermittlung im Unterricht Deutsch als Fremdsprache*. Poznań.